

Moderní komplexní nástroj ke studiu Písma

BibleWorks for Windows, Version 4.0, vyd. Hermeneutika. Computer Bible Research Software, Big Fork (MT, USA), cena 375,- USD.¹

Není sice obvyklé na tomto místě uvádět recenze softwarových produktů, ale výše uvedený titul za to rozhodně stojí. Jedná se o komplexní, velmi výkonnou textovou databázi pro studium Bible. Tento programový „balík“ zahrnuje rozsáhlou knihovnu biblických textů, jazykových slovníků, biblických encyklopedií a dalších příruček pro biblisty a písmáky. Jedinečnou výhodou databázového zpracování těchto textů a příruček je přitom jejich vzájemné propojení, umožňující rychlé a uživatelsky snadné vyhledávání a zpracovávání potřebných informací. Studiu Písma se tak nabízí mimořádně efektivní a uživatelsky přívětivý nástroj, který má v řadě ohledů nezanedbatelné výhody oproti knižním edicím; má ovšem také své nevýhody. Vzhledem k tomu, že verze 4.0, uvedená na trh na podzim 1999, významně pokročila ve zdokonalení své textové základny i nástrojových možností, sluší se tuto softwarovou knihovnu alespoň stručně představit. Pozornost českých biblistů by měla nyní poutat už také tím, že mezi svými biblickými texty uvádí i české překlady Bible a umožňuje s nimi kriticky pracovat.

Obsáhlý programový „balík“ se prodává na dvou kompaktních discích. První obsahuje vlastní program a všechny podstatné datové soubory, druhý disk nabízí jednak multimediálního průvodce po základních i speciálnějších funkcích programu BibleWorks (ve videoformátu), jednak další, zcela samostatný titul – encyklopedii *International Standard Bible Encyclopedia* (velmi důkladný, dnes však už v mnohém zastaralý biblický slovník středního rozsahu shrnující biblické bádání do 1. sv. války /1. vydání 1915/).

Databáze BibleWorks obsahuje především *biblické texty hebrejské* (aramejské) a *řecké*, a to jak ve tvaru standardních edic (Biblia Hebraica Stuttgartensia, The Greek New Testament /resp. Nestle, 26. ed./, Rahlfsova Septuaginta), tak i v morfologicky kódovaném provedení. Zejména tyto morfologicky analyzované databáze textů vnášejí průlom do možností studia

¹ O možnostech tuzemského nákupu je možné se informovat u České biblické společnosti.

biblických textů. V posledních 30 letech pokročila biblistika na tomto poli mílovými kroky kupředu; nyní se nástroje tohoto typu studia nabízejí nejširší obci zájemců a chybovost jejich zpracování je již téměř nulová. Vzhledem k tomu, že jsou tyto databáze důkladně indexovány, umožňují běžné konkordanční vyhledávání slov či jejich specifických tvarů (podle libovolně zvolených hledisek) v rychlosti zlomků vtěrin. Technická stránka přitom v nejběžnějších funkcích zůstává skryta za uživatelsky zcela jednoduchým ovládáním. Například pro nejběžnější slovně-konkordanční vyhledání tvaru stačí dvakrát „kliknout“ levým tlačítkem myši na příslušný tvar přímo v textu; nechcete-li hledat konkrétní tvar, nýbrž slovníkový pojem bez ohledu na tvarosloví, „kliknete“ pravým tlačítkem a vyberete příslušnou položku z nabídky. Kromě těchto jednoduchých konkordančních funkcí ovšem – a to je podstatný průlom – umožňuje tato databáze zadávat i komplexní podmínky vyhledávání, čímž zásadně překračuje možnosti tradičních konkordancí či lexikonů. Tak je například možné vyhledat v textu formulace pouze na základě formálních jazykových hledisek (třeba všechna participia plurálu bez ohledu na rod či osobu, která přitom v textu následují jako první až třetí tvar po osobním zájmenu, a přitom jsou ještě následována infinitivní vazbou), nebo jakkoli kombinovat hlediska formální a sémantická. Samozřejmě je přitom možné užít celou škálu logických operátorů pro vyjádření vzájemných vazeb a vztahů, zadat hierarchii postupných podmínek a podobně. Tak je třeba možné hledat texty, kde je slovo „Hospodin“ bezprostředně následujícím subjektem slovesa ve tvaru konsektivního imperfekta ze sémantické skupiny „říkat“, „mluvit“, „volat“ a „ptát se“, a v následujícím kontextu pěti veršů se přitom vyskytuje podmínková věta; nebo je například možné hledat místa, kde je termín „ekklésia“ (církev) spojován s jakýmkoli adjektivem. Co to znamená pro studium Písma, zejména pro možnost prověřování termínů a vazeb v jejich reálných jazykových kontextech a v jejich vazbách na další jazykové fenomény, ocení jistě každý, kdo s podobnou problematikou někdy zápasil a tyto otázky si kladl jen s běžným tištěným textem, slovníkem a konkordancí v ruce.

Jako příklad bohatosti nabízené „knihovny“ biblických textů uved’me všechny dodávané verze řeckého novozákonního textu: *The Greek New Testament* /4. ed; 1994/ (= Nestle-Aland, 27. ed), *Analytical Greek New Testament* (T. & B. Friberg, 3. v.; 1994), *BibleWorks Greek New Testament Morphology* (1999), *Textus Receptus* (Beza 1598 / Scrivener 1894), *Scrivener 1894 Greek New Testament Morphology* (1994), *Robinson-Pierpoint Majority Text* (text + morphology 1995), *Robert Estienne’s 1550 Greek New Testament* (založen na Complutenské polyglotě 1522 a 5. vyd. Erasmově 1535; text + morfologie 1994), *Westcott & Hort Greek New Testament* (1889, podklad řady překladů do angličtiny) a *Tischendorf* (8. ed., 1869-72).

Kromě biblických textů v originálních jazycích nabízí BibleWorks 4.0 překlady do 17 jazyků (řecká *Septuaginta*, latinská *Vulgata*, klasické i moderní překlady do národních jazyků). U několika jazyků se přitom jedná o mnohočetné knihovny (anglických překladů je zatím dvacet nejdůležitějších, německých a francouzských po šesti); české verze jsou zde čtyři (*Bible Kralická* /1613/, *Ekumenický překlad* /1985/, *Překlad KMS Nová smlouva* /1994/ a tzv. *Nová Bible Kralická* /1998/).

Vedle biblických textů obsahuje BibleWorks také slovníky, encyklopedie a příručky pro studium Písma. Z jazykových slovníků jsou to především hebrejsko-anglické (*Revised BDB Hebrew-English Lexicon* by R. Whitaker; *Abridged BDB-Gesenius Lexicon*; *The Theological Wordbook of the Old Testament*, by R. Laird Harris, Gleason L. Archer Jr., Bruce K. Waltke) a řecko-anglické lexikony (*The Abridged Liddell-Scott Greek-English Lexicon* /s doplněním veškeré slovní zásoby Septuaginty/; *Analytical Lexicon to the Greek New Testament* by Timothy and Barbara Friberg; *A Concise Greek-English Dictionary of the New Testament* by Barclay M. Newman, Jr.; *Louw-Nida Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains*, 2nd Edition, by J. P. Louw and E. A. Nida; *A Greek-English Lexicon of the New Testament*). Z nich zde upozorňuji zejména na Louw-Nidův řecký slovník, jehož heslář není sestaven abecedně, nýbrž podle sémantických skupin, a nabízí tak soustavný přehled po slovním poli dané problematiky. Ze starších a klasických encyklopedických příruček je třeba uvést alespoň *The Treasury of Scripture Knowledge* a *Easton's Bible Dictionary* (3. vyd. 1897), z moderních pak alespoň *Nave's Topical Bible* (1990), *Outline of the Bible* (by Bruce M. Metzger 1989) a *Bible Maps, a satellite vector-based map system with archaeological sites* (by Michael D. Tan 1996-1999). V databázovém „balíku“ BibleWorks se ovšem nabízí ještě řada dalších příruček.

Se všemi „knihami“, které jsou v BibleWorks zahrnuty, se dá samozřejmě pracovat běžným způsobem – lze je běžně číst a tisknout jejich texty. Kopírování elektronických „výstřižků“ do textového editoru je snadné a pracuje bezchybně i s řeckými a hebrejskými typy písma. Interní textový editor patří k jedněm z mála, které správně zalamují odstavce textů psaných zprava do leva (hebrejšтина, aramejšтина) a při vši prostotě jeho vybavení jej lze vřele doporučit pro předběžné ediční zpracování hebrejských či aramejských textů před jejich užitím v jiných, dokonalejších editorech.

Specifickým přínosem databázových funkcí BibleWorks je ovšem vzájemné provázání jednotlivých „příruček“ s texty. Tak se například při čtení hebrejského, aramejského či

řeckého textu (při pouhém pohybu kurzoru přes jednotlivý tvar) automaticky v levém spodním okně zobrazuje morfologická analýza tvaru a příslušná hesla z jazykového slovníku. Tuto funkci obsahovala sice už verze 3.5; ve verzi 4.0 však práce na morfologické analýze řeckých textů a na slovnících pokročilka natolik, že je pokryta veškerá slovní zásoba hebrejských, aramejských a řeckých textů Bible. Obdobná funkce je dokonce přiřazena i některým překladům do národních jazyků, kde se při čtení mohou automaticky zobrazovat „podklady“ z hebrejského či řeckého originálu (jak to český pismák zná z tzv. velké *Biblické konkordance* /Praha 1961nn/) a to včetně jejich slovníkových hesel. Díky této funkci má každý, kdo pracuje s překladem, možnost zpětné terminologické kontroly; a ovšem, každý, kdo pracuje s hebrejským či řeckým zněním, má pohodlnou a rychlou slovníkovou kontrolu svého chápání textu vždy pohotově (toto „okno“ lze samozřejmě také vypnout a funkci nevyužívat).

K samozřejmě výbavě patří možnost opatřit biblické verše vlastní soustavou poznámek, výpisků a odkazů.

Zobrazování zvolených databází a výstupů (biblické texty, příručky, výsledky hledání) je velmi přehledné a ctí zásady obvyklé v prostředí Windows. Samozřejmě je možné libovolně volit, které verze textů a překladů se mají zobrazovat (pokud nespouštíme BibleWorks z CD-ROMu je vhodné provést důkladnou selekci už při instalaci); také je možné ukládat si nejobvyklejší kombinace nastavení a uložit si je jako rychlé předvolby. V každém okamžiku práce můžeme přepínat mezi zobrazením jediné verze textu (čteme delší odstavec v širším kontextu), nebo zobrazením interlineárním, kdy vidíme jediný verš ve všech právě zvolených verzích. Lze také zvolit zobrazení sloupcové, kdy se zvolené verze zobrazují ve sloupcové „synopsi“; při listování či jiném pohybu se pak samozřejmě mohou (anebo nemusí) synchronně pohybovat výpisy ve všech zobrazovaných sloupcích.

O vynikajících možnostech prohledávání textů jsem se již zmínil – od rychlého vytvoření „konkordančního“ rejstříku „na jeden klik“ až po komplexní formulace různorodých podmínek, jímž má vyhledaný materiál vyhovět. K samozřejmosti patří, že si přitom můžeme zvolit konkrétní okruh prohledávaných textů; to umožňuje vytváření specifických přehledů pro vymezené literární okruhy či jednotlivé biblické knihy. Významným dílčím přínosem verze 4.0 je oproti starším verzím jednotné zpracování a vzájemné spojení textových i analytických databází řeckého textu Starého a Nového zákona (LXX a GNT) – vyhledávání v řecké Bibli nyní může zahrnout celý raně křesťanský kánon textů (včetně textů

apokryfních); bez ohledu na různé zpracování tištěných edic a konkordancí tak tato elektronická databáze nabízí možnost práce s „jednotlivou“ Septuagintou.

Důležitou oblastí softwarového zpracování je možnost komunikace s jinými programy systému Windows, zejména s nejběžnějšími textovými editory. BibleWorks mají již od verze 3.5 velmi dobré rozhraní pro přímé sdílení dat. Kromě samozřejmé možnosti kopírování textů přes schránku (clipboard) je možné výstupy hledání (ať jen seznamy rejstříkových odkazů biblických míst, ať úplné konkordanční výpisy textů včetně mnohojazyčného interlineárního zobrazení) poslat přímo do zvoleného dokumentu, který je v daný okamžik v některém z textových editorů otevřen. U novějších verzí editorů přitom zůstávají zachovány i hebrejské a řecké fonty písma.

Databázový „balík“ BibleWorks nevyniká mezi ostatními produkty podobného typu jen obsáhlostí a solidností nabízené datové základny, je také velmi dobře zpracován softwarově. Má uživatelsky „příjemnou tvář“, nabízí bohatou pomoc (help) a kontextuálně reagující nápovědy a co je pro prostředí Windows mimořádně cenné – chová se stabilně.

K důvěryhodnosti zpracování přispívá i to, že je celý balík velmi transparentní – narozdíl od mnoha „záračných programů“ poskytuje podrobné informace o zdroji svých vstupních dat (přesná citace použitých edic), o způsobu zpracování a jeho autorech, případně i o historii postupného přepracovávání jednotlivých verzí. Uživatel ví, s čím pracuje, a má možnost zpětné kontroly. To je u softwarových produktů bohužel jen zdánlivá samozřejmost – mnohdy program pouze svádí „krásnou tvář“, ale neumožní nahlédnout, co přesně dělá a jakou kvalitu mají jeho vstupní data.

Dalším příjemným rysem BibleWorks je značná uživatelská přizpůsobivost. Opět nejde jen o to, že by program umožnil nastavit proporce svých součástí a pamatoval si uživatelské oblíbené nastavení – to se u dnešních programů právem považuje za samozřejmé. Nad tuto míru BibleWorks pokročilejšímu uživateli umožňují zasáhnout mnohem hlouběji; například umožňují editovat interní seznamy názvů a zkratk biblických knih a vytvořit si tak vlastní, „neanglickou“ šablonu pro databázově generované výpisy, konkordanční odkazy a podobně. Chceme-li pak užít vyhledaný materiál v českém textu (import či vložení dat), nemusíme již opravovat cizojazyčné zkratky biblických knih na český standard. Tyto možnosti jsou znakem vstřícnosti vydavatelské firmy, která mnohé uživatele jistě potěší – toho pak, kdo je „vychován“ produkty firmy Microsoft, možná až překvapí.

Na internetové stránce (www.bibleworks.com) si pak můžeme kdykoli najít aktuální informace o nejčerstvějších změnách a zdarma si stáhnout poslední „update“ moduly pro příslušné součásti databáze. V současné době jsou doplňována a zpřesňována zejména analytická data řeckých textů a příslušných jazykových slovníků, která dosud obsahují dílčí nedostatky a chyby; hebrejské a aramejské databáze textů byly pořízeny dříve a jsou již několik let v podstatě stabilní.

Svémi možnostmi je program BibleWorks otevřen široké škále uživatelů – od laických píšáků až po specializované badatele. Nezbývá než si přát, aby i v našem českém prostředí vydatně sloužil svému účelu.

Martin Prudký